

GIÁO DỤC SINH VIÊN VỀ GIÁ TRỊ NGHỆ THUẬT CỦA DÂN CA QUAN HỌ BẮC NINH

Võ Thị Tina

Trường ĐH Công nghiệp Hà Nội

Email: wearethevip.vip@gmail.com

Tóm tắt: Dân ca là một thể loại âm nhạc cổ truyền, được hình thành và lưu truyền rộng rãi trong dân gian. Những bài hát do chính người dân lao động tự sáng tác dựa trên tập quán, phong tục, sinh hoạt và cảm xúc của đời sống thường ngày đã làm nên sức sống và tạo được mối quan hệ khăng khít, gắn bó hơn giữa mọi người trong cộng đồng. Dân ca quan họ Bắc Ninh có tính truyền khẩu và tập thể, sáng tạo, đa dạng và phong phú. Đây là một di sản văn hóa quý giá, góp phần làm phong phú và đa dạng nền âm nhạc Việt Nam hiện đại. Giáo dục sinh viên về giá trị nghệ thuật của âm nhạc truyền thống nói chung và của dân ca quan họ Bắc Ninh là một yêu cầu cấp bách hiện nay trong đào tạo đại học, vừa là cách để sinh viên trân trọng văn hóa nghệ thuật trong cuộc sống một cách đầy đủ và tinh tế nhất. Đồng thời thông qua giáo dục âm nhạc cổ truyền cho sinh viên giúp bảo tồn và phát huy giá trị của dân ca và gìn giữ bản sắc văn hóa dân tộc.

Từ khóa: Âm nhạc truyền thống, giá trị nghệ thuật, dân ca quan họ, sinh viên.

EDUCATING STUDENTS ON THE ARTISTIC VALUE OF BAC NINH QUAN HO FOLK SONGS

Vo Thi Tina

Hanoi University of Industry

Email: wearethevip.vip@gmail.com

Abstract: Folk music is a traditional genre that has been formed and widely transmitted in the community. The songs created by the working people themselves, based on customs, traditions, daily life, and emotions, have contributed to the vitality and fostered closer relationships among individuals in the community. Quan họ folk songs from Bắc Ninh are characterized by their oral and collective nature, creativity, diversity, and richness. This is a valuable cultural heritage that enriches and diversifies modern Vietnamese music. Educating students about the artistic value of traditional music in general and of Bắc Ninh quan họ folk songs specifically is an urgent requirement in higher education today, as it is a way for students to appreciate cultural arts in life in the most complete and refined manner. At the same time, through traditional music education for students, it helps preserve and promote the value of folk songs and maintain the national cultural identity.

Keywords: Traditional music, artistic value, Bắc Ninh quan họ folk songs, students.

Nhận bài: 19/04/2025

Phản biện: 16/05/2025

Duyệt đăng: 21/05/2025

I. ĐẶT VẤN ĐỀ

Nền âm nhạc truyền thống của Việt Nam vô cùng phong phú và rực rỡ. Không chỉ có giá trị nghệ thuật, âm nhạc dân tộc có sứ mệnh lớn lao khi phản ánh tâm tư, tư duy, tâm hồn người Việt Nam và đồng hành với đất nước trong những cuộc trường chinh lịch sử và sự nghiệp phát triển, hội nhập quốc tế. Quan họ, dân ca truyền thống từ xa xưa, không chỉ là một biểu tượng văn hóa, mà còn là một nghệ thuật tinh thần đẹp của người dân Kinh Bắc. Đây là những giai điệu dân ca đặc sắc của vùng đồng bằng Bắc Bộ, là thể loại dân ca phong phú nhất về mặt âm nhạc trong kho tàng dân ca Việt Nam. Có ít nhất 300 giai điệu quan họ được các nghệ nhân quan họ truyền thống lưu giữ, ghi âm kèm theo đoạn thơ, bài thơ, đa phần là thể lục bát mang đến một giai điệu độc đáo. Với những yêu cầu của chương trình học ở bậc đại học, tìm hiểu âm nhạc truyền thống nói chung và dân ca quan họ Bắc Ninh nói riêng là một trong

những yêu cầu học tập của sinh viên. Bài báo giúp sinh viên hiểu được giá trị nghệ thuật của dân ca quan họ Bắc Ninh, từ đó có thể nhận thức được các giá trị văn hóa của xã hội trong quá trình làm việc sau này.

II. NỘI DUNG NGHIÊN CỨU

2.1. Tổng quan nghiên cứu

Có một số tác giả đã quan tâm nghiên cứu về dân ca Quan họ Bắc Ninh ở các khía cạnh khác nhau.

Tác giả Đinh Thị Thanh Huyền (2014) đã có nghiên cứu tương đối chi tiết về các phương pháp và cách thức tiếp cận Dân ca Quan họ Bắc Ninh. Nguyễn Chí Bền (2009) cũng đã tổng quan về tiến trình sưu tầm và nghiên cứu Quan họ trong hơn một trăm năm. Nguyễn Chí Bền và Phạm Lan Oanh (2019) đã thảo luận về cách tiếp cận Dân ca Quan họ Bắc Ninh như một hiện tượng văn hóa dân gian tổng thể. Nguyễn Thị Phương (2018) đề cập đến những thách thức trong việc bảo tồn và

phát huy giá trị di sản Quan họ. Trần Đức Nguyên (2022) đã phân tích những ảnh hưởng từ sự phát triển kinh tế, xã hội và hội nhập đến công tác bảo tồn Quan họ.

2.1.2. Khái quát về âm nhạc truyền thống Việt Nam và dân ca quan họ Bắc Ninh

Trong sự phát triển của đất nước, lịch sử âm nhạc để lại thì Đồng bằng Bắc Bộ, khu vực miền núi phía Bắc có hát ru, dân ca; giai đoạn triều Nguyễn có nhã nhạc-quan nhạc. Âm nhạc truyền thống Việt Nam phong phú bởi sự tích đọng những thể loại thuộc nhiều thời đại khác nhau và bởi cả tính đa sắc tộc. Hiện nay, Việt Nam có hệ thống văn bản và đang được số hóa để gìn giữ và phát triển từ những bản cổ nhạc đến các sáng tác tác phẩm mới bên cạnh hệ thống đào tạo bài bản, chuyên nghiệp nguồn nhân lực trong sự hội nhập thế giới. Những tác phẩm âm nhạc dân tộc Việt Nam được bạn bè quốc tế ngưỡng mộ bởi có bản sắc riêng không giống với bất cứ quốc gia nào. Ngày nay, Nhà nước đã quan tâm đến nền âm nhạc dân tộc Việt Nam, có những chính sách đầu tư lớn để xây dựng nền âm nhạc truyền thống thông qua việc truyền dạy và đào tạo.

Dân ca quan họ Bắc Ninh ra đời cùng với quá trình phát triển lịch sử dân tộc. Những làn điệu dân ca bộc lộ tâm tư tình cảm, tiếp thêm sức mạnh, tinh thần làm việc hay tạm thời quên đi những vướng bận trong cuộc sống hằng ngày. Dân ca quan họ Bắc Ninh có tính truyền khẩu và tập thể, thường không rõ tác giả cụ thể mà được truyền miệng từ đời này sang đời khác, phản ánh đời sống và tâm hồn chung của cộng đồng. Quan họ gắn liền với đời sống sinh hoạt và lao động, biểu đạt cảm xúc, sinh hoạt hàng ngày như hát giao duyên. Quan họ mang đậm bản sắc văn hóa dân tộc, biểu hiện sâu sắc của tinh thần dân tộc, phản ánh phong tục, tập quán, tư duy, tình cảm và những giá trị văn hóa truyền thống. Ngoài ra, Quan họ còn có tính ứng tác và sáng tạo. Trong quá trình diễn xướng, người hát dân ca thường có khả năng ứng tác, thêm thắt lời ca hoặc thay đổi giai điệu để phù hợp với bối cảnh, tâm trạng hoặc đối tượng giao tiếp.

2.1.2. Sự hình thành, phát triển của dân ca quan họ Bắc Ninh

Dân ca Quan họ Bắc Ninh hình thành vào khoảng thế kỷ 17 trong môi trường nông nghiệp vùng đồng bằng Bắc Bộ, bắt nguồn từ các hình thức hát giao duyên giữa nam và nữ trong lễ hội làng, đặc biệt là mùa xuân. Đây là loại hình nghệ

thuật trình diễn dân gian đặc sắc, gắn liền với đời sống văn hóa của người dân Bắc Ninh và Bắc Giang.

Từ cuối thế kỷ 19 đến giữa thế kỷ 20, Quan họ phát triển rực rỡ, định hình rõ phong cách biểu diễn và làn điệu. Hình thức hát đối, thi tài giữa các liên anh – liên chị thể hiện sự thông minh, tinh tế, góp phần tăng tính hấp dẫn, kịch tính. Quan họ không chỉ mang tính giải trí mà còn thể hiện tinh thần đoàn kết, sinh hoạt văn hóa cộng đồng và lưu giữ bản sắc dân tộc qua âm nhạc trữ tình, lời ca dân gian và trang phục truyền thống.

Từ cuối thế kỷ 20 đến nay, Quan họ bước vào giai đoạn bảo tồn và phát huy. Dù từng gặp khó khăn trong thời chiến và thời kỳ bao cấp, nhưng nhờ nỗ lực của nghệ nhân và chính sách của Nhà nước, Quan họ đã được duy trì và lan tỏa mạnh mẽ. Nhiều liên hoan, hội diễn được tổ chức, các đoàn Quan họ chuyên và không chuyên được thành lập, và Quan họ đã được đưa vào giảng dạy tại một số trường học. Số lượng làng Quan họ tăng lên, góp phần mở rộng cộng đồng thực hành Quan họ.

Ngày 30/9/2009, Quan họ Bắc Ninh được UNESCO công nhận là di sản văn hóa phi vật thể đại diện của nhân loại, đánh dấu bước ngoặt quan trọng trong hành trình bảo tồn và quảng bá di sản độc đáo này ra thế giới.

2.1.3. Đặc trưng của dân ca quan họ Bắc Ninh

Dân ca Quan họ Bắc Ninh thể hiện nét văn hóa đặc trưng, sự duyên dáng và giàu tình nghĩa của người dân Kinh Bắc. Quan họ phát triển mạnh mẽ trong bối cảnh xã hội nông nghiệp, nơi các sinh hoạt cộng đồng, lễ hội làng đóng vai trò quan trọng trong đời sống tinh thần. Quan họ không chỉ là hát mà còn là một lối ứng xử văn hóa đặc trưng. Sự lịch thiệp, tế nhị trong lời ăn tiếng nói, cách mời trầu, mời nước, và cả trong trang phục đều góp phần tạo nên nét riêng của Quan họ. Các làng Quan họ được tổ chức chặt chẽ, thường có những “câu lạc bộ” hoặc “nhóm Quan họ” tự phát, nơi các liên anh, liên chị luyện tập, truyền dạy cho thế hệ sau. Lễ lối Quan họ cũng được duy trì nghiêm ngặt, từ cách mời khách, cách hát, đến cách kết thúc buổi hát. Hiện nay, nhiều nghệ nhân cao tuổi đã dành cả cuộc đời để truyền dạy Quan họ cho thế hệ trẻ, góp phần giữ gìn những làn điệu cổ và lễ lối truyền thống.

Không gian và bối cảnh biểu diễn của dân ca Quan họ Bắc Ninh thường được gắn liền với lễ hội. Mỗi khi đoàn xuân về, dịp để cộng đồng giao lưu, kết nối và thể hiện tinh thần đoàn kết, quan họ lại được cất lên từ các đình, chùa, đền thờ hoặc tại

nhà các gia đình trong làng. Quan họ phát triển mạnh mẽ trong các lễ hội làng, đặc biệt là hội Lim ở Tiên Du, Bắc Ninh và các hội làng khác ở vùng Kinh Bắc. Đây là dịp để các liền anh, liền chị gặp gỡ, giao lưu và thể hiện tài năng.

Trang phục trong biểu diễn dân ca Quan họ của các liền anh, liền chị luôn chỉnh tề, thanh lịch. Các liền anh gắn liền với áo the, khăn xếp. Liền anh thường mặc áo dài năm thân, cổ đứng, bên trong mặc áo cánh. Chất liệu chủ yếu là vải phin, diềm bầu, lụa, với áo dài ngoài màu đen. Đầu đội khăn xếp hoặc nhiều quán, đi guốc mộc hoặc giày Gia Định. Thường mang theo nón chóp dừa hoặc ô đen, khăn tay. Các liền chị gắn liền với áo mớ ba, mớ bảy, khăn mỏ quạ, nón quai thao. Áo mớ ba, mớ bảy bao gồm ba hoặc bảy áo dài lồng vào nhau. Bên trong là áo cánh, yếm có các màu khác nhau như màu đào, cánh sen, mận chín, đỏ thắm hoặc trắng. Váy đơn hoặc váy kép, dài đến mu bàn chân. Đầu đội nón ba tầm, đi dép mũi cong. Trang phục Quan họ không chỉ đẹp mà còn thể hiện sự kín đáo, nề nếp và duyên dáng của người Kinh Bắc.

Giai điệu Quan họ là những cung bậc trữ tình, mượt mà, sâu lắng, thể hiện những cảm xúc của con người, từ tình yêu đôi lứa trong sáng đến lòng đến tình bạn thiết tha, tình cảm gia đình gắn bó. Lời ca Quan họ vẫn chịu ảnh hưởng của văn học Hán Nôm, thể hiện sự tinh tế, trau chuốt trong ngôn từ.

Nhịp điệu nhịp nhàng, dễ nghe, dễ nhớ: Mặc dù có nhiều lề luật và quy tắc trong cách hát, nhưng tổng thể âm nhạc Quan họ vẫn mang tính chất gần gũi, dễ đi vào lòng người. Quan họ thể hiện các giọng hát truyền thống, nhiều giọng hát cổ truyền như giọng lê lối, giọng vặt, giọng già bạn. Các giọng này thường hát chậm rãi, vang, rền, nền, nảy, đặc trưng cho lối hát Quan họ truyền thống. Lối hát chính vẫn là hát chay, không có nhạc cụ đi kèm, đề cao giọng hát mộc mạc và kỹ thuật thanh nhạc của người hát.

Nỗ lực của nghệ nhân:

2.1.4. Giá trị nghệ thuật của dân ca quan họ Bắc Ninh

Quan họ là thể loại âm nhạc truyền thống phong phú nhất về mặt giai điệu trong kho tàng ca dao, dân ca vì mỗi bài lại có một giai điệu riêng. Quan họ thường được thấy là màn biểu diễn giữa các cặp đôi nam nữ với nhau, hay còn gọi là lối hát theo kiểu đối đáp giao duyên với những lời ca đầy tình ý, nhiều ý nghĩa thâm sâu mà rất mực duyên

dáng, ngọt ngào, đậm chất trữ tình, thể hiện trong diễn xướng, cách thức tổ chức và giao lưu, lối sử dụng từ ngữ đối nhau về nghĩa và thanh điệu trong sinh hoạt văn hóa đối đáp dân gian.

Lời ca trong Quan họ đậm chất văn hóa dân gian, giàu hình ảnh, biểu tượng, thể hiện nét đẹp của văn hóa nông nghiệp lúa nước vùng Kinh Bắc. Nội dung các bài dân ca Quan họ rất phong phú, xoay quanh các chủ đề tình yêu đôi lứa, tình cảm bạn bè, tình làng nghĩa xóm, ca ngợi cảnh đẹp quê hương, hoặc thể hiện những ước mơ, khát vọng về cuộc sống ấm no, hạnh phúc. Lời bài hát có tính biểu cảm cao, thể hiện chân thành, sâu lắng, gọi lên những cảm xúc sâu sắc trong người nghe. Hiện nay, nhiều bài hát cổ như “Mời nước mời trâu”, “Ngồi tựa song đào”, “Cây trúc xinh”, “Xe chỉ luồn Kim”, “Người ơi người ở đừng về” đã trở thành những biểu tượng của Quan họ. Dân ca Quan họ còn cần đáp ứng các yêu cầu về đối đáp khéo léo, ăn ý giữa các bên, đòi hỏi sự sáng tạo và vốn kiến thức sâu rộng về ca dao, tục ngữ, thơ ca dân gian. Dân ca Quan họ đa dạng về làn điệu, mỗi làn điệu Quan họ được lưu truyền đều mang một sắc thái riêng, thể hiện nhiều cung bậc cảm xúc từ vui tươi, dí dỏm đến sâu lắng, trữ tình. Các làn điệu được chia thành nhóm Quan họ cổ và Quan họ mới. Quan họ cổ là những làn điệu gốc, thường có cấu trúc phức tạp, Quan họ mới là những làn điệu được sáng tạo sau này, thường dễ hát và phổ biến hơn.

Dân ca Quan họ có nhiều ý nghĩa và được thể hiện ở các khía cạnh tình yêu đôi lứa, tình cảm cộng đồng, ca ngợi vẻ đẹp quê hương và chứa đựng giá trị đạo đức và lối sống.

Tình yêu đôi lứa và đạo lý thủy chung là chủ đề xuyên suốt và nổi bật. Tình yêu trong Quan họ không chỉ là sự say đắm, nồng nàn mà còn ý nhị, sự tôn trọng và nghĩa tình. Lời ca trong các làn điệu Quan họ đề cao sự thủy chung, son sắt trong tình yêu, vượt qua mọi khó khăn thử thách.

Tình cảm cộng đồng, tình làng nghĩa xóm: Quan họ không chỉ là tình cảm đôi lứa mà còn là sự gắn kết cộng đồng giữa các làng. Tục “kết chạ”, “kết bạn”. Những buổi hát Quan họ là dịp để các làng giao lưu, thắt chặt tình đoàn kết, chia sẻ niềm vui, nỗi buồn. Mỗi quan hệ giữa các làng tạo nên một nét đặc sắc riêng, vừa lãng mạn và rất nhân văn, đề cao tình bạn, tình nghĩa cộng đồng.

Ca ngợi vẻ đẹp quê hương, con người: Nhiều làn điệu Quan họ ca ngợi cảnh sắc thiên nhiên tươi đẹp của vùng Kinh Bắc, những cánh đồng

lúa, dòng sông Cầu êm đềm, những con người lao động cần cù, hiền hòa.

Giá trị đạo đức và lối sống: Ca từ Quan họ thường chứa đựng những lời răn dạy về đạo lý làm người, lối sống trọng tình nghĩa, biết đối nhân xử thế, lòng hiếu khách, sự chân thật và lòng yêu quê hương đất nước. Sự lịch thiệp, tế nhị, nhã nhặn trong lời ca và cách ứng xử khi hát Quan họ cũng là sự thể hiện văn hóa giao tiếp ứng xử mang tính lễ giáo, chuẩn mực.

2.2. Sự cần thiết trong việc trong nhận thức về giá trị nghệ thuật của dân ca Quan họ Bắc Ninh của sinh viên hiện nay

Có thể khẳng định Dân ca Quan họ Bắc Ninh là dòng âm nhạc truyền thống, là thành tố văn hóa tạo nên bản sắc dân tộc Việt Nam. Ngày nay, do sự toàn cầu hóa qua các đa phương tiện khiến việc đưa âm nhạc truyền thống đến với sự cảm thụ của người nghe có những thuận lợi và khó khăn nhất định. Việc giảng dạy về giá trị nghệ thuật dân ca Quan họ Bắc Ninh cho sinh viên trong các trường đại học là rất cần thiết, thông qua đó, sinh viên có thể phát huy khả năng tiếp thu âm nhạc và những tư tưởng tốt đẹp của cha ông. Bảo tồn, phát huy giá trị dân ca Quan họ Bắc Ninh trong vớ các chương trình đào tạo chính khóa trong trường đại học giúp sinh viên làm quen và thấm thía các tác phẩm âm nhạc của dân tộc. Qua các bài giảng và minh họa thực tế, sinh viên có thể cảm nhận được vẻ đẹp văn hóa, những thông điệp được gửi gắm trong các hình ảnh, làn điệu dân ca, các bối cảnh...

tạo nên một bức tranh văn hóa Việt Nam đa sắc. Đưa dân ca Quan họ Bắc Ninh vào trường đại học giúp sinh viên tìm hiểu, nhận biết được cái đẹp, từ đó yêu thích, có trách nhiệm với giá trị văn hóa truyền thống và trong tương lai sẽ trở thành những con người được phát triển hài hòa sau khi ra trường.

III. KẾT LUẬN

Dân ca Quan họ Bắc Ninh, bên cạnh những giá trị truyền thống đã có những đổi mới nhất định, kết hợp với các loại hình nghệ thuật khác để phù hợp với cuộc sống hiện đại. Ngày nay, Dân ca Quan họ Bắc Ninh không chỉ là niềm tự hào của người dân Bắc Ninh mà còn là một phần không thể thiếu trong kho tàng di sản văn hóa Việt Nam, tiếp tục được gìn giữ, phát huy và lan tỏa. Tính giáo dục của dân ca được thể hiện rõ trong chương trình giảng dạy tại trường đại học, giúp sinh viên hiểu rõ ràng, đầy đủ hơn về giá trị các nghệ thuật trong đời sống. Nghiên cứu về những mảng kiến thức liên quan về nghệ thuật dân tộc, đặc biệt là nghệ thuật dân gian giúp sinh viên có thể thấm thía, mở mang tri thức và cảm nhận sâu về giá trị văn hóa nhằm khơi hứng sáng tạo trong học tập. Sinh viên có cơ hội tiếp xúc với các hệ thống kiến thức của các môn liên ngành làm cơ sở lý luận trong nhận định và đánh giá thẩm mỹ. Đây là nền tảng để các em có thể phát triển hài hòa, trở thành những con người vừa mang trong mình sự hiện đại, vừa lưu giữ được bản sắc, truyền thống văn hóa tốt đẹp của dân tộc.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Nguyễn Chí Bền (2009), *Nhìn lại tình hình sưu tầm, nghiên cứu Quan họ Bắc Ninh*, Tạp chí Di sản Văn hóa (Cục Di sản Văn hóa).
2. Hà Chí Cường (2011), *Quản lý các hình thức sinh hoạt quan họ ở Bắc Ninh trong đời sống xã hội hiện đại*, Luận văn Thạc sĩ Quản lý văn hóa, Trường Đại học Văn hóa Hà Nội, Hà Nội.
3. Nguyễn Thị Hoan (2015), *Quản lý nhà nước đối với di sản văn hóa dân ca quan họ Bắc Ninh*, Luận văn Thạc sĩ Quản lý văn hóa, Trường Đại học Văn hóa Hà Nội, Hà Nội.
4. Đinh Thị Thanh Huyền (2014), *Dân ca quan họ Bắc Ninh: các khuynh hướng tiếp cận*, Tạp chí Văn hóa dân gian số 5 (155).
5. Nguyễn Thị Bích Hà, *Văn hóa quan họ trong xã hội đương đại, trong Không gian văn hóa quan họ Bắc Ninh - Bảo tồn và phát huy*, Viện Văn hóa - Thông tin và Sở Văn hóa - Thông tin tỉnh Bắc Ninh, 2006, tr.211.
6. Nguyễn Chí Bền, Phạm Lan Oanh (2019), *Dân ca quan họ Bắc Ninh, tiếp cận hệ thống và tổng thể*, Tạp chí Văn hóa học số 2 (42) - 2019,
7. Nguyễn Thị Phương (2018), *Một số vấn đề đặt ra với thực hành dân ca quan họ Bắc Ninh hiện nay*, Tạp chí Cộng sản.
8. Nguyễn Thụy Loan (2006), *Âm nhạc cổ truyền Việt Nam*, NXB Đại học Sư phạm, Hà Nội.
9. Từ Thị Loan (chủ biên) (2021), *Dân ca quan họ Bắc Ninh di sản văn hóa phi vật thể đại diện nhân loại*, Nxb Văn hóa dân tộc, Hà Nội, tr.88-89.
10. Trần Đức Nguyễn (2022), *Một số tác động đến bảo tồn di sản văn hóa dân ca Quan họ trong quá trình hội nhập và phát triển*, Tạp chí Văn hóa Nghệ thuật.
11. PVBT, *Kỷ niệm 10 năm Dân ca quan họ Bắc Ninh được UNESCO vinh danh*, bacninh.gov.vn, 24-2-2019.
12. Tô Ngọc Thanh (2018), *Sơ lược về âm nhạc dân gian việt nam*, <https://techmusic.edu.vn>